

De uil

Stephen Moss

De uil

Een biografie

Vertaald uit het Engels door
Robbert-Jan Henkes

AmboAnthos
Amsterdam

Van Stephen Moss verscheen eerder
bij AmboAnthos uitgevers

Het roodborstje

Het winterkoninkje

De zwaluw

Tien vogels die de wereld veranderden

ISBN 978 90 263 6816 5

© 2023 Stephen Moss

First published as *The Owl* in 2023 by Square Peg, an imprint of Vintage.
Vintage is part of the Penguin Random House group of companies.

© 2024 Nederlandse vertaling AmboAnthos uitgevers,

Amsterdam en Robbert-Jan Henkes

Oorspronkelijke titel *The Owl. A Biography*

Oorspronkelijke uitgever Square Peg

Omslagontwerp Janine Jansen

Omslagillustratie Tawny Owl by Simon Turvey © Medici/Mary Evans

Foto auteur © Gary Doak / Alamy

Zetwerk Mat-zet bv

Verspreiding voor België:

Veen Bosch & Keuning uitgevers nv, Antwerpen

Voor Kevin en Donna Cox:
natuurbeschermers met de voeten in de klei,
gulle gastheren en dierbare vrienden

INHOUD

Proloog 9

- 1 Wat is een uil? 25
- 2 Uilen en wij 39
- 3 De bosuil 55
- 4 De kerkuil 79
- 5 De steenuil 101
- 6 Ransuilen en velduilen 119
- 7 De sneeuwuil 143
- 8 De oehoe 165
- 9 Uilen wereldwijd 181

Epiloog 197

Dankbetuiging 205

Lijst van afbeeldingen 207

PROLOOG

De uil zat in de olmen,
Bij 't vallen van de nacht.

Anonieme canon

Onverwacht een uil tegenkomen is op ieder tijdstip van de dag of nacht een onvergetelijke ervaring.

De luidkeels roepende bosuil, vlak bij mijn huis, midden op een voorjaarsmorgen.

De geruisloos naast me zwevende kerkuil toen ik 's avonds van het café naar huis fietste.

De steenuil op ons dak die 's nachts zo hard riep dat onze tienerzoon er niet van kon slapen.

De velduil die me op een besneeuwde kerstavond met zijn priemende gele ogen recht aankeek – de enige vogel die ik op mijn wandeling zag.

De ransuil die op een warme, heldere augustusdag plotseling opdook uit een dichte haagdoorn en onmiddellijk belaagd werd door een vlucht boze zwaluwen.

De sneeuwuil, de laatste standvogel van zijn soort in Groot-Brittannië – en de enige die ik ooit heb gezien –, ineengedoken op een rotshelling op het Shetland-eiland Fetlar, meer dan veertig jaar geleden.

En een vrouwtjes-oehoe – het grootste Europese familielid – als een tevreden kat op haar nest, op een bergwand in de Hongaarse Zemplén-heuvels.

Deze korte ontmoetingen, en vrijwel alle keren dat ik een uil heb gezien, staan me haarscherp voor de geest, om een heel eenvoudige

reden. Uilen zijn zo ongrijpbaar, zo mysterieus – en je ziet ze gewoon zo zelden – dat het je je leven lang blijft als het eens een keer gebeurt.

Maar hoewel we ze niet vaak zien, horen we ze wel. En omdat de meeste uilen voornamelijk met geluid communiceren, is een uil horen roepen vaak veelzeggender dan er vluchtig een te zien krijgen.

Voor onze bosbewonende voorouders maakte de roep van de bosuil deel uit van de soundtrack van hun leven, vanaf de herfst via de koude wintermaanden tot diep in het volgende voorjaar. Toen de eerste mensen zich in nederzettingen vestigden om het land te bebouwen, hoorden ze de sissende kreet van de vogel die ze ook wel de krijsuil noemden. Door het griezelige geschreeuw, in combinatie met de spookachtig witte pluimage, werd de kerkuil in verband gebracht met verhalen van doden die als geesten uit het graf waren opgestaan.

Uilen zijn verreweg de raadselachtigste van alle vogels ter wereld. Veel maar niet alles van het raadsel komt op het conto van het feit dat uilen vaak alleen 's nachts of in de schemering tevoorschijn komen en zich daarom bewegen in een onbestemde, schimmige we-

WHITE OR BARN-OWL. f 1

reld die ver afstaat van ons leven bij daglicht. ‘Uilen bewonen het enige landschap dat wij slechtzijnde, dagminnende primaten nog steeds niet bedwongen hebben,’ schreef de naturalist en schrijver Mark Cocker, ‘de nacht.’

En Reginald Bosworth Smith verwoordde het in zijn boek *Bird Life and Bird Lore* uit 1905 zo:

Er is geen vogel die met zijn merkwaardige en eenzelvige karakter, zijn buitenissig hol gekrijs, de groteske plechtstatigheid van zijn voorkomen, het hem aanklevende geheel van traditionele overleveringen en bijgeloven, zijn grote rol in oude en moderne dichtkunst alsmede in beeldhouw- en schilderkunst, de wonderbaarlijke aanpassingen in zijn fysieke bouw voor zijn manier van leven, zo’n zonderlinge fascinatie uitoefent als de uil in al zijn soorten.

Maar er zit meer achter onze onvermijdelijke fascinatie met uilen. Als je een uil recht aankijkt, lijkt hij je recht in je ogen terug aan te kijken. Dat komt omdat hun ogen, anders dan die van de meeste andere vogelsoorten, voor op hun gezicht staan en niet opzij, waardoor hun gezichtsvermogen binoculair is – net als dat van ons. Dat geeft ze natuurlijk tevens een bijzonder menselijk voorkomen.

Sinds het begin van onze beschaving hebben plotselinge ontmoetingen met uilen aanleiding gegeven tot bijgeloof, mythen en legenden, meer dan met enige andere vogel. Uilen staan voor wijsheid en worden geacht boze krachten af te weren. Tegelijkertijd worden ze in grote delen van Afrika bezuiden de Sahara in verband gebracht met tovenarij en zijn ze daarom dikwijls vogelvrij.

Maar de werkelijkheid is minstens even zonderling als de mythen zijn. Door het grotendeels nachtelijke leven van de uil heeft hij een aantal unieke lichamelijke en gedragskenmerken ontwikkeld. De kerkuil bijvoorbeeld heeft een onwaarschijnlijk zacht verenkleed, waardoor hij over velden kan vliegen zonder dat muizen hem horen aankomen. Net als de meeste uilen heeft hij licht asymmetri-

sche oren – het ene oor iets hoger dan het andere – waardoor hij de prooi die zich verschuilt in het gras onder hem met grote precisie kan lokaliseren.

Er zijn bijna 750 verschillende uilensoorten, op alle continenten behalve op Antarctica. Groot-Brittannië heeft er maar zeven (van de zestien die heel Europa rijk is) maar deze *magnificent seven* – bos-, steen-, kerk-, veld-, rans-, sneeuwuil en oehoe – behoren tot de bekendste ter wereld. Ze zijn door wetenschappers bij dag en bij nacht onderzocht, en schrijvers en amateurnaturalisten, van Gilbert White en John Clare tot een hele schare moderne ‘nieuwe natuurschrijvers’, hebben daaraan het hunne aan opmerkelijke verhalen toegevoegd.

Ik heb alle vijf broedende soorten uilen op de Britse eilanden veelvuldig gezien, de sneeuuil maar één keer, en hoewel ik de nieuwkomer, de oehoe, hier nooit heb waargenomen, heb ik dit im-mense en ontzagwekkende dier een aantal keer op het Europese continent opgezocht.

Over de hele wereld had ik gedenkwaardige ontmoetingen met uilen: met de minieme dwerguil in Zweden, de laplanduil in Belar-us, de holenuil in Florida, Pels visuil in de Okavango-delta van Botswana en nog veel meer (zie hoofdstuk 9).

Ik hoop dat mijn lezers ook hun eigen gedenkwaardige ontmoet-ingen met uilen hebben gehad, des te onvergetelijker omdat ze vaak zo tergend kort zijn. Of het nu een roepende bosuil in het stadspark is, een kerkuil die in de deemstering over een grasveld scheert, of in een eik een bolle steenuil, die meer op een Russische matroeska lijkt dan op een vogel – de momenten zijn onvergete-lijk.

Voor het kwartet Britse vogelbiografieën dat ik tot nu toe schreef, over het roodborstje, het winterkoninkje, de zwaluw en de zwaan, koos ik steeds een van onze meest geliefde vogelsoorten. Nu richt ik de aandacht op een groep vogels die we nauwelijks zien en slechts zelden horen, maar die ons niettemin in onevenredige en verbluf-fende mate weten te boeien: de uilen.

Anders dan het eerdere viertal boeken, dat zich telkens tot de le-venscyclus van één soort beperkt, bestrijkt dit deel alle zeven ‘Britse’ uilen. Het zijn soorten die, in gezelschap van andere soorten als de dwerguil, de dwergooruil, de ruigpootuil, de oeraluil, de sperweruil en de laplanduil, ook in grote delen van het Europese continent voorkomen, al zullen ze daar net zomin makkelijk te vinden zijn.

In dit boek zal ik een antwoord proberen te geven op de voor-naamste paradox over de uil: het feit dat de vogel ons zo vertrouwd voorkomt en tegelijkertijd zo obscuur en raadselachtig is.

Bosuil	
Gemiddelde grootte	Lengte 37-39 cm, spanwijdte 99 cm, gewicht 420-520 gram
Leefwijze	Vrijwel uitsluitend nachtelijk
Verspreiding	In vrijwel geheel Europa, met uitzondering van Ierland en Noord-Scandinavië, veelal in loofbossen, maar soms ook in landelijk gebied en in steden.
Broedperiode	maart-juli
Eieren	2-3
Incubatietijd	30 dagen
Nestperiode	35-39 dagen
Jachtgewoonten	Loert vanaf een uitkijkplek op een prooi, waarop hij zich vallend of zwevend stort
Levensverwachting	Gemiddeld 4 jaar
Britse populatie	50.000 broedparen
Europese populatie	Tussen de 1/2 en 1 miljoen broedparen*
Hoe ze te vinden	Door hun nachtelijke leefwijze kun je ze het beste herkennen aan hun befaamde hoe, hoe-hoeoe en ke-wik (feitelijk een duet van mannetje en vrouwtje). Overdag kun je ze zien roesten in een grote boom en als ze worden verstoord door kleine vogels die ze luidruchtig van alle kanten belagen. Jonge bosuilen verlaten het nest voordat ze uitvliegen en krijg je soms overdag te zien, bij elkaar op een boomtak.

* In Nederland schat de Vogelbescherming het aantal broedparen van de bosuil tussen de 5200 en 6400. [noot van de vertaler]

Kerkuil	
Gemiddelde grootte	Lengte 34 cm, spanwijdte 89 cm, gewicht 300-360 gram
Leefwijze	Nachtelijk en in de schemering
Verspreiding	Wijdverbreid in Amerika, Europa, Azië en Afrika, in open en halfopen laaglandgebieden, soms op gecultiveerde grond.
Broedperiode	april-juli
Eieren	4-6
Incubatietijd	32 dagen
Nestperiode	53-61 dagen
Jachtgewoonten	Stort zich al vliegend over open grasland op zijn prooi
Levensverwachting	Gemiddeld 4 jaar
Britse populatie	10.000 tot 12.000 broedparen
Europese populatie	Tussen de 110.000 en 230.000 broedparen*
Hoe ze te vinden	De meeste kans maak je in de ochtend- of avondschemering, als het donker genoeg is dat ze kunnen jagen en nog licht genoeg om ze te zien. Ze scheren laag over heide, gras- en drasland, vaak heen en weer over hetzelfde stuk, op zoek naar muizen, waarop ze zich in de vlucht storten. Vaak zitten ze op paaltjes en hekken, vooral langs de weg, en kan je ze uit de auto of van de fiets zien. Overdag roesten ze in boerengebouwen, en laten ze zich snel verstoren.

* In Nederland schat de Vogelbescherming het aantal broedparen van de kerkuil rond de 1500. [noot van de vertaler]

Steenuil	
Gemiddelde grootte	Lengte 21-23 cm, spanwijdte 54-58 cm, gewicht 140-220 gram
Leefwijze	In de schemering en overdag
Verspreiding	Een solitair levende broed- en standvogel in een groot deel van Europa (behalve Scandinavië, de Alpen en Ierland), Noord-Afrika en Midden-Azië, waar hij broedt in hollen en holtes.
Broedperiode	april-juli
Eieren	3-4
Incubatietijd	29-31 dagen
Nestperiode	37-40 dagen
Jachtgewoonten	Stort zich, vaak vanaf een boomtak, op zijn prooi
Levensverwachting	Gemiddeld 3 jaar
Britse populatie	2350 tot 4900 (gemiddeld 3600) broedparen
Europese populatie	Tussen de 560.000 en 1,3 miljoen broedparen *
Hoe ze te vinden	Steenuilen zitten overdag veel op weidepaaltjes, telegraafpalen, hekken daken van boerderijen of in knotwilgen; ze knikken als ze verstoord worden. Ze zijn vrij klein en zijn aan het begin en het eind van de dag het actiefst.

* In Nederland schat de Vogelbescherming het aantal broedparen van de steenuil tussen de 7500 en 8500. [noot van de vertaler]

Ransuil	
Gemiddelde grootte	Lengte 35-37 cm, spanwijdte 95 cm, gewicht 290 gram
Leefwijze	Vrijwel uitsluitend nachtelijk
Verspreiding	Komt behalve op IJsland in heel Europa voor, in naaldbossen en open terreinen; de enige uil die in Ierland broedt; om te overwinteren trekken ze naar iets zuidelijker gelegen streken.
Broedperiode	maart-juli
Eieren	3-4
Incubatietijd	28 dagen
Nestperiode	29-34 dagen
Jachtgewoonten	Jaagt onopvallend in en rond bossen op knaagdieren en rustende vogels, vrijwel altijd 's nachts
Levensverwachting	Gemiddeld 4 jaar
Britse populatie	1800 tot 6000 (gemiddeld 3900) broedparen
Europese populatie	Tussen de 114.000 en 269.000 broedparen*
Hoe ze te vinden	Ransuilen zijn net als bosuilen bosbewoners en vanwege hun nachtelijke leefwijze moeilijk te vinden. In hun broedperiode moet je ze niet verstoren en kun je ze beter niet zoeken. De meeste kans maak je op een bekende winterroest, in een beschermd natuurgebied, waar je de dieren overdag van een veilige afstand kan waarnemen.

* In Nederland schat de Vogelbescherming het aantal broedparen van de ransuil tussen de 2100 en 3000. [noot van de vertaler]

Velduil	
Gemiddelde grootte	Lengte 37-39 cm, spanwijdte 102 cm, gewicht 330 gram
Leefwijze	Overdag
Verspreiding	Komt voor in Europa, Azië en Amerika, in moerasgebieden, graslanden en op boerenland, niet in stedelijke gebieden.
Broedperiode	april-juli
Eieren	4-7
Incubatietijd	24-29 dagen
Nestperiode	26-32 dagen
Jachtgewoonten	Jaagt in voorjaar en zomer laag boven heide, en in najaar en winter boven boerenland, moeras en grasland aan de kust
Levensverwachting	3-4 jaar
Britse populatie	620 tot 2000 (gemiddeld 1400) broedparen
Europese populatie	tussen de 55.000 en 186.000 broedparen*
Hoe ze te vinden	Velduilen jagen overdag in open gebieden zoals moerassen en duinen. Kijk uit naar een uil met flapperende vleugels van bijna buizerdformaat, die een flink terrein bestrijkt op jacht naar kleine knaagdieren. Soms zie je hem op een struik of een paaltje zitten.

* In Nederland schat de Vogelbescherming het aantal broedparen van de velduil tussen de 5 en 20. [noot van de vertaler]